

MED KNJIGAMI

KAREL GRABELJŠEK, MOST

Grabeljšek je tudi v novem romanu* razkril svojo šibko točko: pomanjkljivo argumentacijo za psihološko dinamiko, ki bi se lahko uspešno spojila s problematičnimi karakterji in situacijami. Jan, sprva partizan, nato belogardist, eden izmed protagonistov romana, bi naj bil takšen neenostaven, zapleten človek. Najprej sploh ne namerava prebegniti k belim; vleče ga samo dom in dekletova bližina. Domov odide s komandirjevim dovoljenjem, v skrivališču pa ga dekle premoti, da prestopi k sovražniku. Beli ga seveda podlo izkoristijo ter proti volji potisnejo v zločin in nazadnje v smrt, ki pa je za resigniranega Jana moralna odrešitev. Kritična točka te, v bistvu zelo zanimive in tragične človeške usode je v Janovi odločitvi, da bo prestopil k belogardistom. Ta težka moralna dilema bi sama zahtevala obširno psihološko in etično dokumentacijo, ki bi lahko izpopolnila cela poglavja (*Vladimir Kavčič je n. pr. ob podobni dilemi zgradil cel roman!*). Grabeljšek pa se nekam malomarno, podcenjujoče zaustavi ob njej; kratek, neroden, v bistvu nepomemben pogovor z dekletom, ki navsezadnje niti ni vredno zaupanja, in Jan se kljub partizanski preteklosti in nakljub zavednim staršem odloči za belogardiste. Kasneje, ko je že spoznal svojo zmoto in se zavedel krivde, njegov lik močno zraste; toda takrat je Jan že statičen, nezapleten človek, ki pravzaprav samo še vdano pričakuje, da se bo izpolnila njegova usoda.

Nadalje je Grabeljšek tudi v Mostu izpričal svojo nemoč, da bi snov smiselno organiziral v učinkovito epsko celoto. Roman se pričinja s partizansko akcijo pri Štampetovem mostu. V prvem poglavju imaš občutek, da se bo kot vodilni motiv skozi ves roman raztezalo vprašanje, ali bodo partizani most porušili ali ne. To vprašanje bi vsekakor moralo postati akcijski okvir celotne zgodbe in njen poglavitni fabulativni element, ki bi do skrajnosti napel kompozicijski lok. Toda spet se je zgodilo, da je Grabeljšek akcijo okoli mostu zgolj mimogrede nakazal, nato pa, ob gradivu, ki se mu je spotoma ponujalo z vseh strani, nanjo domala pozabil; le ob koncu romana jo je spet uporabil kot simbolično prvino partizanske moči in neuničljivosti. Roman ima zato zelo zrahljano, nekompaktno kompozicijo in pravzaprav že razpade v vrsto novelet, ki jih povezuje v — problematično — epsko celoto le krajevna in časovna determiniranost.

Pač pa je Grabeljšek tudi v novem romanu potrdil sloves, da ume mojstrsko izrisati detajle in statične, nekomplcirane ljudi. Spet je njegovo gradivo zelo verodostojno in za partizansko tematiko dragoceno. Leto 1944, ko je z žico obdana Vrhnika trepetala pred morilsko Črno roko in so partizani snovali odločilno akcijo zoper Štampetov most, je naslikano živo, slikovito in nadrobno, tako da bi v romanu kot v letopisu marljivega kronista zlahka spoznali žive ljudi in resnične pripetljaje. Nekaj oseb je imenitnih — predvsem terenka Marjana, malce čudaška, toda zvesta in pogumna žena, ki sodi med najizvirnejše like naše partizanske proze. Marjana sicer ni komplcirana

* Karel Grabeljšek, Most. Založba Borec. Ljubljana 1959.

karakter ter se moralno in psihološko ne giblje sunkovito, ulita je iz enega kosa, vendar je izredno sugestivna pojava, njena moralna zlahtnost pa dobi že simbolično veljavo. Nadalje je Grabeljšek oživil nekaj odličnih scen; najlepša, niobsko vzvišena je pretresljiva scena Aleševega pogreba. Marjanina zvestoba, Železnikarjeva tragedija, Merlaškin bridkost, odpor zaprtih žena so prepričljive, nepatetične podobe našega partizanskega časa; v njih ni zapopadena samo zlahtna vsebina posameznih ljudi, temveč tudi heroična veličina osvobodilnega boja. Grabeljšku je namreč uspelo, da je z domiselno izbiro resničnega gradiva, z reprodukcijami resničnih človeških postav in usod, z množico brezimnih, zvestih bojevnikov izpovedal tudi najvišjo idejo partizanskega boja — njegovo globoko človeško vsebino, njegov iskreni humanizem.

Grabeljšek je pred leti napovedal partizansko epsko trilogijo. Zdaj so izšli vsi trije romani: *Dolomiti se krušijo*, *Pomlad brez lastovk* in *Most*. Zdi pa se, da se je Grabeljšku prvotna zamisel o trodelni celoti preoblikovala. Vsak roman je namreč organizem zase; v ohlapen epski organizem jih rahlo povezuje ta isti čas in okolje. V prvih dveh tekstih je bil vezalec in centralna figura komisar Aleš, sicer bolj rezoner kot aktivni junak. Tudi v *Mostu* se pojavi Aleš, toda v popolnoma podrejeni vlogi. Tokrat pravzaprav samo umre, njegova smrt pa je zanimiva zgolj kot motiv za izpoved bridkosti in ljubezni dveh žena. Vsekakor pa je Grabeljšek v vseh treh romanih izpričal iste pisateljske kvalitete in šibkosti:

Odlično je oživil zanimivo, dragoceno gradivo in je bržčas v reprodukciji gradiva dosegel največ v naši partizanski prozi. To mu je uspelo kljub nezadovoljivim, naravnost primitivnim stilnim sredstvom, kajti vseskozi je za nerodno realističnimi stavki čutiti resnično prizadetost in zavzetost. V vseh treh tekstih pa Grabeljšek ni bil v zadostni meri ustvarjalec, ki bi umel verodostojne dokumente samostojno, v skladu z njihovo globljo resničnostjo preoblikovati v neko trajnejšo, višjo idejno celoto in trden epski organizem. Vsekakor pa današnji dan, ki je prerasel reprodukcijo, pa naj bo le-ta še tako učinkovita, terja od pisateljev predvsem to, da so suvereni ustvarjalci.

Mitja Mejak

JOSIP RIBIČIČ, ZA ZAPAHI

Svoje spomine iz jetniških let je Josip Ribičič literarno preoblikoval. Doživetij iz ljubljanskih zaporov in jetnišnic v Italiji namreč ne zapisuje v obliki dnevnika, kar je priljubljen način slikanja dogodkov iz pretekle vojne, niti jih ne niza v kronološkem zaporedju, kakor pišejo nekateri, ki v usodnem času niso imeli možnosti beležiti, kar so pretresljivega videli ali doživeli, pač pa v novelistični obliki ohranja tista doživetja, opazovanja in spoznanja iz jetniških let, ki so v svojem času napravila nanj odločilen vtis. V sedmih situacijah iz jetniškega življenja, zbranih v knjigi *Za zapahi*,* ohranja spomin na svoje jetniške tovariše. To je bila pisana družba političnih jetnikov, med katere je okupator

* Josip Ribičič, *Za zapahi*. Ilustriral in opremil Mihael Vojska. Založba Obzorja. Maribor 1959.